

Мазур Тетяна Романівна – аспірантка аспірантури відділу аспірантури і докторантури Національної академії Служби безпеки України, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-8381-3482>

Щербина Леонід Іванович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, директор науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1607-8174>

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.1-2/18-29>

Становлення та розвиток міжнародного співробітництва під час кримінального провадження: теоретико-правове дослідження

Стаття присвячена теоретико-правовому дослідженню становлення та розвитку міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Потреба у ньому зумовлена завданнями, які постають перед вітчизняною наукою в частині усунення окремих суперечностей між нормами міжнародно-правових угод та кримінального процесуального законодавства, якими унормовується міжнародне співробітництво в означеній сфері. Зазначено актуалізувало необхідність теоретичного дослідження становлення і розвитку міжнародного співробітництва під час кримінального провадження в історичному контексті для кращого розуміння його сучасного стану правового регулювання та перспективних напрямів подальшого удосконалення.

Метою статті визначено здійснення наукового пошуку становлення та розвитку міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні в його історичній ретроспективі.

При проведенні наукового пошуку автори обрали методи його здійснення з урахуванням визначеної мети і предмета дослідження. У їх основі діалектичний метод системного пізнання реально існуючих явищ і процесів, а також теоретично-логічні, емпіричні та спеціальні юридичні методи, що є засобами наукового пошуку в арсеналі юридичних наук, які використовувалися у взаємозв'язку і взаємозалежності, що забезпечило всебічність, повноту й об'єктивність здійсненого дослідження.

У результаті проведеного дослідження запропоновано визначення міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, здійснено науковий поділ його розвитку на відповідні етапи, виокремлено особливості розвитку цього інституту в загальносвітовому масштабі та безпосередньо для України, а також звернена увага на важливість положень відповідних міжнародно-правових договорів, які відіграють вагомий роль як у вирішенні завдань кримінального провадження, так і в еволюційному розвитку кримінального процесуального законодавства демократичних держав.

Ключові слова: боротьба зі злочинністю, міжнародно-правові договори, кримінальне провадження, міжнародне співробітництво, міжнародна правова допомога, екстрадиція особи, перейняття кримінального провадження.

Вступ

Здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених транскордонними і транснаціональними організованими злочинними угрупованнями і організаціями, а також воєнних злочинів, скоєних на території України представниками держави-агресора в умовах війни досить часто пов'язане із міжнародним співробітництвом у кримінальному провадженні. В умовах посилення глобалізаційних процесів, нарощення транснаціональних зв'язків між організованими злочинними угрупованнями і організаціями, намаганням представників держави-агресора ухилитися від відповідальності за вчинення воєнних злочинів все більша кількість осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень на території України, переховується або продовжує злочинну діяльність в інших країнах. За таких обставин зусиль однієї чи навіть декількох держав виявляється недостатньо для забезпечення належної протидії злочинності та проведення ефективного досудового розслідування щодо таких кримінальних правопорушень.

Одним із пріоритетних шляхів вирішення окресленої проблеми є міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, що висуває перед вітчизняною наукою нові завдання, сутність яких полягає в його удосконаленні та усуненні поодиноких перешкод на цьому шляху, зумовлених окремими суперечностями між нормами міжнародно-правових угод та кримінального процесуального законодавства. Потреба у вирішенні окреслених завдань актуалізувала необхідність теоретичного дослідження питання становлення і розвитку міжнародного співробітництва під час кримінального провадження в історичній ретроспективі для кращого розуміння його сучасного стану правового регулювання та перспективних напрямів подальшого удосконалення, що й зумовило вибір теми статті.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій

Дослідженню широкого спектру питань міжнародного співробітництва під час кримінального провадження присвячено чимало дисертаційних праць вітчизняних вчених. Так, загальними проблемами такого співробітництва опікувалися В.М. Гребенюк (1997), О.І. Виноградова (2000), І.В. Лешукова (2004), А.Г. Маланюк (2004), М.І. Смирнов (2005), А.Б. Антонюк (2016) й інші вчені. Особливості доказування та допустимості доказів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із наданням міжнародного правової допомоги, були предметом дослідження М.І. Пашковського (2003) і Т.С. Гавриш (2004). Екстрадиція та інші питання, що стосуються видачі особи, розглядалися у наукових працях С.М. Вихрист (2003), В.С. Березняка (2009), С.С. Нестеренка (2010), Г.М. Гришук (2017), В.В. Бортницької (2020), А.В. Грицьків (2024) та інших фахівців. Взаємодію вітчизняних органів досудового розслідування з правоохоронними органами інших держав вивчав С.В. Бондар (2020), В.В. Зуєв (2015) займався питаннями кримінально процесуальних гарантій прав особи при міжнародному співробітництві у кримінальному провадженні, М.А. Погорецький та О.С. досліджували процесуальні питання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження при оголошенні особи в міжнародний розшук Погорецький, Старенький, 2018, 2019), М.А. Погорецький та В.П. Шеломенцев дослідили питання міжнародного співробітництва у сфері протидії комп'ютерній злочинності (Погорецький, Шеломенцев, 2008) та ін.

Проблемні питання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження також були предметом дослідження таких вчених, яких Р.В. Бараннік, О.Р. Гальченко, К.П. Задоя, І.О. Завидняк, І.І. Когутич, А.В. Підгородинська, О.Ю. Татаров, В.В. Сердюк, Н.М. Сенченко, Д.Б. Сергєєва, Ю.Д. Стринатко,

О.В. Узунова, П.В. Цимбал, Ю.М. Чорноус, К.В. Юртаєва та інших, основні здобутки яких позитивно сприйняті науковою спільнотою та правозастосовною практикою. Проте, зважаючи на багатогранність даного напряму дослідження, науковими працями згаданих та інших вчених охоплено далеко не всі проблемні питання у цій сфері, відтак деякі з них, зокрема щодо становлення та розвитку міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, залишаються недостатньо дослідженими, що становить перспективу для подальшого наукового пошуку в цьому напрямі.

Мета і завдання дослідження.

Мета дослідження – здійснити теоретико-правовий аналіз становлення та розвитку міжнародного співробітництва під час кримінального провадження в історичній ретроспективі, аби з'ясувати сучасний стан його правового регулювання в Україні та окреслити перспективи напрямів подальшого вдосконалення.

Завдання дослідження полягають у всебічному теоретико-правовому осмисленні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, а саме:

1) уточнити його поняття та ключові ознаки; простежити історичну еволюцію цього феномена через шість основних етапів світового розвитку;

2) проаналізувати, як міжнародно-правові норми впливали й впливають на національне кримінальне процесуальне законодавство, зокрема України;

3) окреслити особливості становлення й нормативного оформлення співробітництва в Україні після 1991 р., у тому числі трансформації положень КПК;

4) виявити суперечності між міжнародними договорами та чинними нормами КПК, що перешкоджають ефективній взаємодії компетентних органів;

5) дослідити практику застосування міжнародної правової допомоги, екстрадиції та перейняття провадження в умовах транснаціональної організованої злочинності й воєнних злочинів;

6) сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правових і процесуальних механізмів, спрямованих на усунення колізій, уніфікацію норм і підвищення результативності міждержавної взаємодії.

Матеріали та методи

Основу дослідження становлять норми чинного кримінального процесуального законодавства України – Конституції України, Кримінального процесуального кодексу 1960 р. із подальшими змінами та КПК 2012 р., – а також міжнародно-правові договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (зокрема Римський статут МКС, Конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах 1959 р., Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. та інші). До масиву джерел увійшли дво- та багатосторонні угоди України про правову допомогу, міжвідомчі інструкції щодо їх виконання, судова практика вітчизняних та міжнародних юрисдикцій, а також широке коло наукових публікацій – монографій, дисертацій, статей – у яких розглядаються проблеми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Історичний пласт джерел охоплює договори та законодавчі акти від епохи Київської Русі (договір 911 р. з Візантією) до сучасних європейських конвенцій, що дозволяє простежити еволюцію інституту у порівняльному вимірі.

Методологічний інструментарій сформовано на основі діалектичного підходу як універсального способу пізнання правових явищ у їхньому розвитку та взаємозв'язку. На рівні загальнонаукових методів застосовано аналіз, синтез, індукцію, дедукцію та аналогію для систематизації нормативного матеріалу й доктринальних позицій; спостереження та опис – для фіксації проблем правозастосовної практики; елемент експериментального підходу – під час моделювання можливих правових рішень. Спеціально-юридичні методи забезпечили глибинне вивчення предмета:

формально-логічний – для тлумачення понятійного апарату та норм КПК; порівняльно-правовий – для зіставлення українського регулювання з міжнародними стандартами та законодавством інших держав; структурно-функціональний – для визначення ролі кожної форми співробітництва (правова допомога, екстрадиція, перейняття проваджень) у механізмі кримінального процесу; історичний – для періодизації й виявлення тенденцій еволюції інституту. Системне поєднання згаданих методів забезпечило комплексність, об'єктивність і наукову ґрунтовність здобутих результатів.

Виклад основного матеріалу

Одночасно, майже синхронно з генезою міждержавних і міжнародних соціально-економічних зв'язків відбувається інтенсифікація та оптимізація діяльності організованих злочинних угруповань і організацій, пов'язаної як із вчиненням кримінальних правопорушень, так і з приховуванням таких фактів. З розвитком сучасних інформаційних систем і технологій удосконалилася можливість дистанційного вчинення кримінальних правопорушень, а еволюція інфраструктури та транспортних комунікацій дозволила злочинцям вільно і швидко пересуватися з однієї країни до іншої, що ускладнює діяльність правоохоронних органів, спрямовану на своєчасне виявлення, розкриття і досудове розслідування такої протиправної діяльності. Можливість динамічно змінювати місце перебування та користуватися сучасними досягненнями технічного процесу також утруднює виявлення осіб, котрі під час періодично виникаючих збройних конфліктів або в умовах війни вчиняють воєнні злочини. Відповідно до ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (1998) під такими злочинами розуміється свідоме ігнорування законів та звичаїв війни, до яких відноситься сукупність тяжких порушень правил ведення бойових дій («закону війни») та норм і принципів міжнародного права, що вчиняються умисно або через грубу необе-

режність. З огляду на викладене перед міжнародною спільнотою час від часу постає питання щодо необхідності удосконалення організаційно-правових механізмів міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Окреслена проблема постала не сьогодні, а координація діяльності держав у сфері протидії окремим видам кримінальних правопорушень й екстрадиції злочинців була започаткована ще за часів існування держав Давнього світу та Середньовіччя. Наприклад, в укладеному у 1296 році до н.е. договорі між єгипетським фараоном Рамзесом III і царем хетів Хеттушилем III було унормовано положення щодо повернення (екстрадиції) втікачів до землі хетів назад, до Єгипту.

Розглядаючи ці та інші суміжні питання у межах проведених досліджень А.Б. Антонюк (2016), О.Р. Гальченко (2021), І.О. Завидняк (2021), С.С. Нестеренко (2009), Г.М. Устінова-Бойченко (2021) та інші вчені виокремили історичні етапи становлення і розвитку інституту міжнародного співробітництва під час кримінального провадження та запропонували можливі варіанти його періодизації. У їх основу покладено усталену в світовій історії класифікацію укладення міжнародних договорів, а критерієм виступив ступінь закріплення співпраці окремих держав при розслідуванні кримінальних правопорушень у таких договорах. З урахуванням висловлених переліченими й іншими вченими пропозицій, а також власних наукових напрацювань розвиток міжнародного співробітництва у зазначеній сфері пропонується умовно поділити на шість періодів (етапів), а саме:

1) з найдавніших часів до кінця XVII століття: договори між Англією та Шотландією 1174 р., Паризький трактат 1303 р., Союзний договір між Францією і Іспанією 1612 р., Вестфальський договір 1648 р., Соборне уложення 1649 р. та інші;

2) XVIII – початок XIX ст.: договір США та Великобританії 1734 р., Ам'єн-

ський договір 1802 р., договори, спрямовані проти суб'єктів військових злочинів, тощо;

3) з 1833 року до закінчення Першої світової війни: Бельгійський Закон про екстрадицію 1833 р., Версальський мирний договір 1919 р., Паризька мирна конвенція 1919 р. та інші;

4) 1919–1945 рр.: поширення практики укладання двосторонніх договорів;

5) 1945 – початок 1990 рр., боротьба зі злочинами проти миру та безпеки людства: Загальна декларація прав людини 1948 р., Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р., Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3314 1974 р. тощо;

6) 1990-ті рр. й до цього часу: Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 р., Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., Конвенція про кіберзлочинність 2001 р. та інші.

Застосовуючи запропонований до наведеної періодизації підхід окремими вченими пропонується класифікувати становлення і розвиток міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні в Україні. Така періодизація, зазвичай, починається з часів Київської Русі, зокрема, договору київського князя Олега з Візантією 911 р., згідно якого слов'яни, які вчинили кримінальні правопорушення у Візантії, мали бути повернені для покарання до Київської Русі, а греки, за таких же умов, – до Візантії. Проте, зважаючи на особливості періодизації історичного розвитку України, тісно пов'язаного з польською, литовською, турецькою, австрійською і російською історією, та входженням її сучасної території на певних етапах розвитку до різних державних утворень, де існувало уже усталене правове регулювання широкого спектру соціально-економічних й інших відносин в суспільстві, такий підхід до вирішення цього питання, на нашу думку, видається занадто дискусійним.

На території сучасної України в силу певної роз'єднаності окремих держав, їх

постійного військово-політичного суперництва між собою та необмежених можливостей різного виду впливу як на своїх громадян, так і на втікачів-іноземців, інститут міжнародного співробітництва та екстрадиції злочинців був недосконалим й застосовувався епізодично.

Згодом, у XIX – на початку XX ст., коли розвиток суспільних відносин та розширення міжнародного співробітництва в різних соціально-економічних сферах вийшли на достатньо високий рівень, договірно-правове співробітництво у кримінальному провадженні набуло подальшого розмаху, передусім з тих питань, що стосувалися інтересів декількох держав. Динаміка його росту саме в цей час зумовлена такими чинниками, як: 1) зростаючий рівень міждержавних комунікацій, спрощення прикордонних процедур, поширення туризму й інших форм міжнародного спілкування, що розширили можливості для відносно вільного переміщення злочинців з однієї держави до іншої; 2) зростання професійної й організованої злочинності; 3) розповсюдження таких видів кримінальних правопорушень, як контрабанда, наркобізнес, тероризм, торгівля людьми тощо, протидія яким потребувала узгоджених спільних зусиль; 4) потреба в уніфікації процедури розшуку й затримання осіб, що підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, юридичному оформленні процесуальної документації, а також узгодженому порядку видачі (екстрадиції) злочинців.

Саме в цей період відбувається становлення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження у його сучасному розумінні, яке реалізовується в двох основних міжнародно-правових формах: 1) договірно-правовій або конвенційній, що передбачає укладання спеціальних договорів, які регулюють відносини у даній галузі; 2) інституційній, змістом якої є співробітництво в межах міжнародних організацій і установ. Причому, інституційна форма представляла якісно новий

і більш високий рівень міжнародного співробітництва держав, виступаючи важливим доповненням до системи вже існуючих договірних зв'язків. Між згаданими формами простежується чіткий взаємозв'язок і взаємодія: з одного боку, міжнародні організації і установи створюються на основі відповідних договорів, а з іншого, – у рамках міжурядових організацій розробляються й приймаються нові чи доповнюються вже існуючі угоди, а в низці випадків створюються органи із контролю за їхнім виконанням.

Водночас, як констатує Ю.М. Черноус, обов'язковості й одного із принципів міжнародного права (*juscogens* – незаперечне, «тверде» право) міжнародне співробітництво між державами набуло лише після його закріплення в Статуті Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) 1945 р., Конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. та інших міжнародних документах (Черноус, 2013, с. 109). Так, згідно Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. держави зобов'язані співпрацювати між собою, зокрема під час кримінального провадження, незалежно від їхньої політичної, соціально-економічної і правової системи. Але ця вимога не категорична, оскільки зобов'язати будь-яку державу до співробітництва досить проблематично, зважаючи на що цей принцип розглядається вченими як основоположна ідея, спрямована на сумлінне дотримання дружніх відносин та співробітництва між державами й виконання ними взятих на себе зобов'язань, що має важливе значення для підтримання миру, правопорядку і міжнародної безпеки та досягнення інших цілей ООН (Пономаренко, Сенченко, 2018, с. 252).

Поступово правове регулювання міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень удосконалювалося не лише за рахунок укладання дво-, та багатосторон-

ніх договорів між державами з приводу здійснення процесуальних дій в межах надання міжнародної правової допомоги, але й прийняття низки конвенцій, зокрема, про захист прав і основних свобод людини 1950 р., про видачу правопорушників 1957 р., про взаємну допомогу в кримінальних справах 1959 р. тощо. Перелік напрямів міжнародного співробітництва, які включалися до таких договорів, залежав від домовленості між державами: це могла бути екстрадиція, причому окремої особи або групи осіб, правова допомога у кримінальних провадженнях, уніфікація кримінального законодавства тощо. Прохання про надання правової допомоги відхилялося у випадках, якщо це могло зашкодити суверенітету, національній безпеці або суперечило законодавству держави, що здійснювала або отримувала запит. Водночас, інколи навіть за відсутності міжнародних договорів про співпрацю між державами застосовувалася засада взаємності, яка передбачала можливість обміну взаємними преференціями при наданні правової допомоги у кримінальному провадженні.

Проте, за часів Союзу РСР міжнародне співробітництво під час кримінального провадження для України (Української РСР) мало виключно епізодичний характер. Це було зумовлено тим, що суб'єктом укладання відповідних двосторонніх міжнародних договорів та інших взаємовідносин на цьому рівні був СРСР, а не його союзні республіки і навіть входження Української РСР до складу ООН суттєво не впливало на ситуацію, що склалася у цій сфері. З огляду на викладене, процес становлення і розвитку міжнародного співробітництва під час кримінального провадження фактично розпочався в Україні лише після здобуття державою незалежності у 1991 р.

На той час одними із важливих міжнародних документів стали ухвалені Україною й іншими державами, що виникли на теренах колишнього Союзу РСР, Меморандум про взаєморозумін-

ня з питання правонаступництва щодо договорів колишнього Союзу РСР, які представляють взаємний інтерес (1992) та Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (1993), завдяки положенням яких унормовувалося міжнародне співробітництво під час кримінального провадження. Надалі Україна поступово уклала низку двосторонніх та приєдналася до багатосторонніх міжнародних угод, активізувавши співпрацю з міжнародними установами і організаціями в означеній сфері. Перелік чинних на сьогодні двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів з питань правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах оприлюднено на офіційному сайті Міністерства юстиції України (Перелік). У контексті викладеного відразу зауважимо, що з початком повномасштабної військової агресії російської федерації в 2022 р. Україна зупинила дію та вийшла з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р. (Закон № 2783-IX, 2022).

Звернемо увагу, що незважаючи на бурхливий розвиток правового регулювання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження на рівні укладання відповідних угод і договорів у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві, навіть за часів незалежності України, тривалий час були відсутні норми щодо міжнародного співробітництва в означеній сфері. Лише в 2010–2011 рр. КПК України 1960 р. (Закон № 1001–05, 1960) доповнюється Розділом 9 «Міжнародне співробітництво у кримінальних справах», де в ст.ст. 450–485 унормовується положення щодо надання міжнародної правової допомоги, екстрадицію особи та перейняття кримінального переслідування.

Набуття чинності КПК України 2012 р. стало важливим кроком на шляху приведення національного законодавства до вимог міжнародних стандартів та його демократизації, зокрема і у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України кримінальне процесуальне законодавство складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України (Закон № 1001–05, 1960). Таким чином, правовою основою міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є Конституція України, міжнародні договори, КПК України, інші закони України, а також окремі підзаконні акти із зазначеної проблематики, наприклад, міжвідомчі інструкції, якими регулюються окремі організаційні питання виконання положень міжнародних договорів щодо надання міжнародної правової допомоги або екстрадиції особи.

Основними ознаками такого міжнародного співробітництва є специфічний суб'єктний склад (виключно компетентні органи держави – органи досудового розслідування, прокуратури або суд), фактичний склад (проведення компетентними органами однієї держави процесуальних, слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій, виконання яких необхідне для іншої держави) та мета (надання допомоги у досудовому розслідуванні, судовому розгляді або виконанні вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою) (Бандурка, Блажівський, Бурдоль, 2012).

У чинному КПК України визначені такі основні форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, як міжнародна правова допомога, видача особи (екстрадиція) та перейняття кримінального провадження. Так, міжнародна правова допомога (п. 1 ч. 1 ст. 541, ст. 542, ст.ст. 551–

572 КПК України) – це проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідно для досудового розслідування, судового розгляду або виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою.

Видача особи або екстрадиція (п. 2 ч. 1 ст. 541, ст. 542, ст.ст. 573–594 КПК України) – видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку суду. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої сторони.

Переїзти кримінального провадження (п. 3 ч. 1 ст. 541, ст. 542, ст.ст. 595–601 КПК України) – це здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території іншої держави, за її запитом.

Відповідно до ст. 542 КПК України міжнародне співробітництво під час кримінального провадження визначається як вжиття необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, переїзти кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Міжнародним договором України можуть бути передбачені й інші, ніж визначені у КПК України, форми співробітництва під час кримінального провадження.

Висновки і перспективи подальших досліджень

У підсумку проведеного дослідження встановлено, що міжнародне співробітництво під час кримінального прова-

дження слід розуміти як урегульовану кримінальним процесуальним законодавством України діяльність уповноважених державних органів – органів досудового розслідування, прокуратури чи суду – щодо надання або отримання міжнародної правової допомоги, екстрадиції особи, переїзти кримінального провадження чи іншим чином взаємодії у формах, визначених міжнародним договором, обов'язковість якого визнана Верховною Радою України. Розвиток такого співробітництва відобразив шість історичних етапів: від найдавніших часів до кінця XVII ст., упродовж XVIII – початку XIX ст., з 1833 р. до завершення Першої світової війни, між 1919 та 1945 рр., від 1945 р. до початку 1990-х та з 1990-х років і дотепер. Правове регулювання галузі еволюціонувало без послідовного дотримання принципу історичної спадковості, що нерідко призводило до ігнорування напрацьованих попередніх міжнародно-правових норм під час ухвалення нових. В Україні формування нормативної бази міжнародного співробітництва в кримінальному судочинстві розпочалося лише після здобуття державної незалежності у 1991 р., а його сучасна динаміка характеризується поступовим переходом від простіших до складніших правових та процесуальних форм. Положення міжнародних договорів відіграють ключову роль не лише у вирішенні практичних завдань кримінального провадження, а й у поступовій модернізації національного кримінального процесуального законодавства будь-якої демократичної держави.

Подальший науковий пошук доцільно спрямувати на розроблення узгоджених критеріїв інтеграції положень міжнародних договорів до національного кримінального процесуального законодавства України; обґрунтування механізмів взаємного визнання процесуальних рішень держав-партнерів і вироблення єдиних стандартів цифрових доказів, транснаціонального перехоплення даних і передавання електронних матеріалів;

поглиблене дослідження процесуальних гарантій прав людини під час екстрадиції й тимчасової передачі засуджених, особливо у справах про воєнні злочини; аналіз моделей співробітництва з міжнародними судовими інституціями для забезпечення неминучості відповідальності представників держави-агресора; оцінку ефективності застосування принципу взаємності у разі відсутності договірної бази та підготовку рекомендацій щодо його оптимізації; удосконалення процедурного алгоритму взаємодії між слідчими органами України та ЄС у контексті поступового приєднання до європейського простору свободи, безпеки й

правосуддя; розширення емпіричних досліджень щодо використання відео-конференц-зв'язку й інших технологій дистанційної слідчої взаємодії; формування методики оцінювання впливу міжнародної правової допомоги на якість доказової бази та тривалість кримінальних проваджень; а також вивчення можливостей створення спеціалізованої міжвідомчої платформи для оперативного обміну інформацією й координації дій щодо розслідування транснаціональних злочинів.

Подяки

Немає.

Конфлікт інтересів

Немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Антонюк А.Б. Процесуальні засади міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.09. Ірпінь, 2016. 220 с.
- Бандурка О.М., Блажівський Є.М., Бурдоль Є.П. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар, за ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків, Право, 2012. Т. 2. 664 с.
- Березняк В.С. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права України дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2009. 253 с.
- Бондар С.В. Взаємодія слідчих підрозділів Національної поліції України з правоохоронними органами інших держав під час розслідування злочинів у сфері банківської діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.09. Київ, 2020. 264 с.
- Бортницька В.В. Спрощений порядок видачі осіб з України: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.09. Харків, 2020. 210 с.
- Виноградова О.І. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.09. Харків, 2000 230 с.
- Вихрист С.М. Видача осіб в аспекті співвідношення міжнародного та національного права: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.11. Харків, 2003. 233 с.
- Гавриш Т.С. Проблеми допустимості доказів, отриманих у ході міжнародної правової допомоги в кримінальних справах: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.09. Харків, 2004. 224 с.
- Гальченко О.Р., Щербина Л.І. Становлення і розвиток міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Збірник наукових праць Національної академії СБ України*. 2021. № 79. С. 210–216.
- Гребенюк В.М. Договірні відносини України у сфері взаємодопомоги у кримінальних справах (теорія і практика): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.10. Київ, 1997. 20 с.
- Грицьків А.В. Європейський ордер на арешт як інститут кримінального права Європейського Союзу: дис. докт. Філософії. Львів, 2024. 251 с.
- Гришук Г.М. Кримінально-правова характеристика інституту видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.08. Луцьк, 2017. 252 с.
- Завидняк І.О. Становлення та розвиток правового регулювання міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 81–86.
- Зуєв В.В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.09. Харків, 2015. 220 с.
- Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960 № 1001–05. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05?find=1&text=%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4#w1_5.
- Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Лешукова І.В. Процесуальні особливості міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України при розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.09. Харків, 2004 217 с.

Маланюк А.Г. Проведення у кримінальних справах, пов'язане з міжнародними відносинами, за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.09. Львів, 2004. 230 с.

Меморандум про взаєморозуміння з питання правонаступництва щодо договорів колишнього Союзу РСР, які представляють взаємний інтерес: від 06.07.1992 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_231#Text.

Нестеренко С.С. Історичний розвиток інституту екстрадиції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 48. С. 350–354.

Нестеренко С.С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.11. Одеса, 2010. 226 с.

Пашковський М.І. Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.09. Київ, 2003. 21 с.

Перелік двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах (по країнах): офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/perelik-dvostoronnih-ta-bagatostoronnih-mijnarodnih-dogovoriv-u-sferi-pravovoi-dopomogi-ta-pravovogo-spivrobitnitstva-u-tsivilnih-ta-kriminalnih-spravah-po-krainah>.

Погорецький М.А., Старенький О.С. Науковий висновок щодо оголошення особи в міжнародний розшук. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 249–265.

Погорецький М.А., Старенький О.С. Оголошення особи в міжнародний розшук: проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 4. С. 71–88.

Погорецький М.А., Шеломенцев В. Міжнародне співробітництво у сфері протидії комп'ютерній злочинності. *Юрид. радник*. 2008. № 6 (26). С. 6–9.

Пономаренко О.В., Сенченко Н.М. Сучасний стан правової регламентації міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. 2018. № 1 (Ч. 2) *Право і суспільство*. С. 251–256.

Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до неї від 22.01.1993 р.: Закон України від 01.12.2022 № 2783-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2783-20#Text>

Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Смирнов М.І. Особливості надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцз'язку: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2005. 258 с.

Устінова-Бойченко Г. М., Барабаш Н.О., Черниш Т.В. Історично-правові передумови формування інституту екстрадиції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 365–367.

Чорноус Ю.М. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю. *Право та державне управління*. 2013. № 4. С. 106–111.

REFERENCES

Antoniuk A.B. (2016) Procedural Principles of International Cooperation in the Investigation of Criminal Offences: PhD thesis in Law: specialty 12.00.09. Irpin, 220 p.

Bandurka O.M., Blazhivskiy Ye. M., Burdol Ye. P. et al. (2012) Criminal Procedure Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary. In: Tatsii V. Ya., Pshonka V.P., Portnov A.V. (eds.). Vol. 2. Kharkiv: Pravo, 664 p.

Berezniak V.S. (2009) Extradition as an Institution of the Criminal Procedure Law of Ukraine: PhD thesis in Law: specialty 12.00.09. Dnipro, 253 p.

Bondar S.V. (2020) Interaction of Investigation Units of the National Police of Ukraine with Law-Enforcement Bodies of Other States during Investigation of Crimes in the Banking Sphere: PhD thesis in Law: specialty 12.00.09. Kyiv, 264 p.

Bortnytska V.V. (2020) Simplified Procedure for the Surrender of Persons from Ukraine: PhD thesis in Law: specialty 12.00.09. Kharkiv, 210 p.

Chornous Yu. M. (2013) International Cooperation in Combating Crime. *Law and State Administration*. 2013, 4, 106–111.

Criminal Procedure Code of Ukraine (1960): Law of Ukraine of 28 December 1960 No. 1001-05. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05?find=1&text=%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4#w1_5.

Criminal Procedure Code of Ukraine (2012): Law of Ukraine of 13 April 2012 No. 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

- Galchenko O.R., Shcherbyna L.I. (2021) Formation and Development of International Cooperation during Criminal Proceedings. *Collection of Scholarly Papers of the National Academy of the Security Service of Ukraine*, 79, 210–216.
- Gavrysh T.S. (2004) Problems of Admissibility of Evidence Obtained through International Legal Assistance in Criminal Cases: PhD thesis in Law: specialty 12.00.09. Kharkiv, 224 p.
- Grebenyuk V.M. (1997) Contractual Relations of Ukraine in the Field of Mutual Assistance in Criminal Matters (Theory and Practice): Abstract of PhD thesis in Law: specialty 12.00.10). Kyiv, 20 p.
- Gryshchuk H.M. (2017) Criminal-Law Characteristics of the Institution of Surrender of Persons Who Committed a Criminal Offence: PhD thesis in Law: specialty 12.00.08. Luts'k, 252 p.
- Gryts'kiv A. V. (2024) The European Arrest Warrant as an Institution of EU Criminal Law: PhD thesis. Lviv, 251 p.
- Leshukova I. V. (2004) Procedural Specifics of International Cooperation of the Internal Affairs Bodies of Ukraine in the Investigation of Crimes: PhD thesis in Law: specialty 12.00.09. Kharkiv, 217 p.
- List of Bilateral and Multilateral International Treaties in the Field of Legal Assistance and Legal Cooperation in Civil and Criminal Matters (by Country). Ministry of Justice of Ukraine. URL: <https://minjust.gov.ua/m/perelik-dvostoronnih-ta-bagatostoronnih-mijnarodnih-dogovoriv-u-sferi-pravovoi-dopomogi-ta-pravovogo-spivrobitnistva-u-tsilivnih-ta-kriminalnih-spravah-po-krainah>.
- Malanyuk A.H. (2004) Proceedings in Criminal Cases Related to International Relations under the Legislation of Ukraine: PhD thesis in Law: specialty 12.00.09. Lviv, 230 p.
- Memorandum (1992) of Understanding on Succession with Respect to Treaties of the Former USSR of Mutual Interest, 6 July 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_231#Text.
- Nesterenko S.S. (2009) Historical Development of the Institute of Extradition. *Actual Problems of the State and Law*, 48, 350–354.
- Nesterenko S. S. (2010) International-Legal Protection of Human Rights in the Course of Extradition: PhD thesis in Law: specialty 12.00.11. Odesa, 226 p.
- Pashkovskiy M.I. (2003) Specifics of Proof in Criminal Cases Involving International Legal Assistance: Abstract of PhD thesis in Law: specialty 12.00.09. Kyiv, 21 p.
- Pohoretskyi M.A., Shelomentsev V. (2008) *International Cooperation in Combating Computer Crime. Legal Adviser*, 6 (26), 6–9.
- Pohoretskyi M.A., Starenkyi O.S. (2018) Declaration of a Person on the International Wanted List: Problem Issues. *Bulletin of Criminal Procedure*, 4, 71–88.
- Pohoretskyi M.A., Starenkyi O.S. (2019) Expert Opinion on the Declaration of a Person on the International Wanted List. *Bulletin of Criminal Procedure*, 3, 249–265.
- Ponomarenko O. V., Senchenko N.M. (2018) Current State of Legal Regulation of International Cooperation during Criminal Proceedings. *Law and Society*, 1 (2), 251–256.
- On Suspension of the Convention on Legal Assistance and Legal Relations in Civil, Family and Criminal Matters of 22 January 1993 and the Protocol thereto (2022): Law of Ukraine of 1 December 2022 No. 2783-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2783-20#Text>.
- Rome Statute of the International Criminal Court. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
- Smirnov M.I. (2005) Specifics of Providing Mutual Legal Assistance in Criminal Matters Using Videoconferencing: PhD thesis in Law: specialty 12.00.09. Odesa, 258 p.
- Ustinova-Boichenko H. M., Barabash N.O., Chernysh T. V. (2021) Historical and Legal Preconditions for the Formation of the Institute of Extradition. *Legal Scientific Electronic Journal*, 8, 365–367.
- Vynogradova O.I. (2000) International Cooperation of Ukraine in Combating Crime (Criminal-Procedural Aspect): PhD thesis in Law: specialty 12.00.09. Kharkiv, 230 p.
- Vykhryst S.M. (2003) Extradition of Persons in the Context of the Correlation of International and National Law: PhD thesis in Law: specialty 12.00.11. Kharkiv, 233 p.
- Zavydniak I.O. (2021) Formation and Development of Legal Regulation of International Cooperation in Criminal Procedure. *Current Problems of National Jurisprudence*, 5, 81–86.
- Zuev V.V. (2015) Criminal Procedural Guarantees of Individual Rights in International Cooperation during Criminal Proceedings: PhD thesis in Law: specialty 12.00.09. Kharkiv, 220 p.

UDC 343.13

Mazur Tetyana Romanivna – postgraduate student of the Department of Postgraduate and Doctoral Studies of the National Academy of the Security Service of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-8381-3482>

Shcherbyna Leonid Ivanovych – Candidate of Law, Senior Researcher,
Director of the Scientific and Organizational Center of the National Academy of the Security Service of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1607-8174>

**Establishment and development of international cooperation
during criminal proceedings: theoretical and legal study**

The article is devoted to the theoretical and legal study of the formation and development of international cooperation during criminal proceedings. The need for it determined by the tasks facing domestic science in terms of eliminating individual contradictions between the norms of international legal agreements and criminal procedural legislation, which regulated international cooperation in the specified field. The aforementioned actualized the need for a theoretical study of the formation and development of international cooperation during criminal proceedings in a historical context for a better understanding of its current state of legal regulation and promising directions for further improvement.

The purpose of the article is to carry out scientific research on the formational and development of international cooperation in criminal proceedings in its historical retrospect.

When conducting a scientific search, the authors chose the methods of its implementation taking into account the defined goal and subject of the research. They are based on the dialectical method of systematic knowledge of actually existing phenomena and processes, as well as theoretical-logical, empirical and special legal methods, which are means of scientific research in the arsenal of legal sciences, which were used in interconnection and interdependence, which ensured comprehensiveness, completeness and objectivity of the conducted research.

As a result of the conducted research, a definition of international cooperation in criminal proceedings was proposed, a scientific division of its development into appropriate stages was carried out, the peculiarities of the development of this institute on a global scale and directly for Ukraine were highlighted, and attention was drawn to the importance of the provisions of relevant international legal treaties, which play an important role both in solving the tasks of criminal proceedings and in the evolutionary development of the criminal procedural legislation of democratic states.

Key words: *fight against crime, international legal agreements, criminal proceedings, international cooperation, international legal assistance, extradition of persons, taking over of criminal proceedings.*